

Vaclovas Bagdonavičius

VYDŪNAS IR KRISTIJONAS DONELAITIS

Taip jau buvo lemta, kad didžiam XX amžiaus Prūsijos lietuviui Vydūnui teko dėti bene paskutinius taškus lietuviškojo šio krašto raštijoje, kurią savo katekizmo *prastais žodiais lietuvinump ir žemačiump* 1547 metais Martynas Mažvydas pradėjo ir kurią į pasaulinio lygio aukštumas XVIII amžiuje savo *Metais* iškėlė Kristijonas Donelaitis. Paradoksaliai atrodo faktas, kad pirmąją lietuvišką ne tik šio krašto, bet ir visų lietuvių knygą – minėtąjį katekizmą (ne kopiją, o Karaliaučiuje spausdintą originalą) Vilniaus universiteto bibliotekoje galime net pavartyti, kad *Metai* šiandien milijoniniais tiražais didžiosiomis pasaulio kalbomis pasklidę po didžiąją planetos dalį, tuo tarpu kai bene paskutinioji užnemunės Rytprūsiose, Tižėje, spausdinta lietuviškoji knyga, kurios autorius – Vydūnas, atrodo yra dingusi amžiams. Jo traktatas *Žmonijos sąmoningumas jos tikybinuose padavimuose, šventraščiuose ir šventuose žymženkliuose* 1941 m. jau buvo išspausdintas O. Mauderodės spaustuvėje, bet dėl autoriaus politinio nepatikimumo nebuvo gautas valdžios leidimas jį platinti. Trejetą metų labai akylai saugomas visas tiražas išgulėjo spaustuvės sandėlyje, o vėliau žuvo besibaigiančio karo liepsnose. Žinoma, tai nebuvo paskutinioji Vydūno ar apskritai šio krašto žmogaus parašytoji lietuviška knyga. Po karo jų pasirodė, ir ne viena, bet Karaliaučiaus krašte – jau nebe.

Pats Vydūnas po karo išleido dar 5 nedidelės apimties knygeles (jeigu pridėsime vienos iš jų dar ir vokiškąjį variantą – iš viso bus 6). Visos jos išspausdintos 1947–1948 metais. Paskutinioji, sprendžiant pagal įžanginėje pastaboje nurodytą datą – *Joninių vakaras, 1948 mt.*, – buvo skirta K. Donelaičiui. Jos pilnas pavadinimas – *Gyvenimas Prūsų Lietuvoje apie 1770 m., kaip jį vaizdavo Kristijonas Donelaitis*. Ją išleido į Vokietijos gilumą pasitraukusių mažlietuvių 1947 m. įsteigta Mažosios Lietuvos Tarybos Spaudos Komisija, o išspausdino Kasselyje-Mattenberge veikusi leidykla ir spaustuvė AISTIA. Prieš metus, 1947 m., toji pati Komisija šią Vydūno knygelę jau buvo išleidusi vokiškai (*Die Lebenswelt im Preussischen Litauen ums Jahr 1770 nach den Dichtungen des Pfarrers Christian Donelaitis mit ihrer voelkischen Bedeutung*). Taigi, paskutinioji Vydūno knyga – studija apie XVIII amžiaus būrų dainiaus nemirtingąją poemą

(lietuviškasis variantas). Knygai panaudotos V. K. Jonyno iliustracijos iš 1940 m. *Metų* leidimo.

K. Donelaitis Vydūno akiratyje bus atsiradęs pačioje jo kūrybos kelio pradžioje. Sprendžiant pagal kai kurias su tautiškumu susijusias idėjines *Metų* ir Vydūno kūrybos paraleles būrų dainiaus kūrybą tiesiog būtų galima laikyti viena iš svarbiausių tilžiškio mąstytojo idėjinių nuostatų ištakų, nulėmusių pasirinkimą eiti su vokiškajai asimiliacijai pasmerкта, bet pabudusia ir tai lemčiai ėmusia priešintis Rytų Prūsijoje nuo amžių gyvenusia savo tautos dalimi. Tiesą sakant, sunku pasakyti, ar jaunasis Vydūnas, kai tvirtai apsisprendė savo veikimu „garbėn kelti lietuviškumą“, jau buvo įdėmiai perskaitęs *Metus* ir įsigilinęs į poemoje įpintos nostalgijos gadynei „kai prūsai vokiškai kalbėt dar nemokėjo“ prasmę. Tačiau jo jau gyvenimo pabaigoje apibūdintos *Metuose* išreikštos poeto intencijos tautiškumo atžvilgiu nuostabiai sutaps su jo paties tautinio veikimo intencijomis. Mąstytojas *Metuose* jausis radęs patvirtinimą to, ką jis pats buvo visa savo kūryba skelbęs bei veikimu įgyvendinęs.

Apie K. Donelaitį Vydūnas bene pirmą kartą viešai savo nuomonę išreiškė 1911 m. istoriosofiniame traktate *Mūsų uždavinys*. Apžvelgdamas lietuviškojo tautiškumo išsaugojimo ir gaivinimo raidą po krikščionybės įvedimo, mąstytojas pažymi svarbų K. Donelaičio vaidmenį joje. Iki jo lietuviškoji raštija buvusi skirta išimtinai religinėms reikmėms, t. y. tam, kad gimtoji kalba lietuviams padėtų geriau priimti naująjį, krikščioniškąjį, tikėjimą, o ne tam, kad padėtų išlaikyti ir stiprintų patį lietuviškumą, kaipo būtiną žmoniškumo reiškimosi prielaidą. Anot Vydūno, tiek protestantiškiesiems, tiek katalikiškiesiems lietuviškos raštijos puoselėtojams nebuvo „aišku, kad norint augint gyvą daiktą, reikia jo paties gyvybę (t. y. įgimtąjį žmogaus tautiškumą – V. B.) maitinti, o ne jo gyvybę naudoti kam kitam padidinti, nors tai būtų ir kažki koks aukštas ir kilnus dalykas“. Tikroji tautinė lietuvių gyvybė apsireiškusi „lietuvių būdais, apeigomis, pasakomis, dainomis ir naminiais išdirbiniais“, kuriuose „pasirodo gentiškumo ryšių supratimas. Dargi gyvenimo įstatymų numanymas. Kartais net senovės tikybos jausmai. Pasakose ir dainose atsispindina tautos amžiai. Naminiai moterų išdirbiniai apreiškia gyvąjį meno ir dailės numanymą“. Būtent čia „susibranduoliavusi“ tautinė lietuvių gyvybė „turėjusi būti šildoma ir žadinama“. Tuo tarpu „niekur nebuvo tvirtinami, ginami

tie gyvybės reiškiniai, tuo nesirūpino lietuvių dvasiniai vadovai. [1] Tik paprasti žmonės „vis dar taip, kaip senovėje lietuviai gyveno“. K. Donelaitis kaip tik ir esąs tuo įstabus, kad buvęs „pirmasis šiek tiek iškilęs lietuvis, kurs savo prityrimus ir jausmus išreiškė *kaipo lietuvis, nieko kito nenorėdamas*“ (pabraukta mano – V. B.) [2], t. y. nesiekdamas konfesinių ar kitų pragmatinių tikslų. Vydūnas kartu apgailestauja, kad K. Donelaičio kūryba ilgą laiką nebuvo prieinama tautai, o ir paskelbta „pasiliko kone vien raštijos dalyku ir teko vien lietuvių kalbos tyrinėtojams. Tautai iš jų beveik jokio gaivinimo neparejo“. Tačiau savo poezijos grožiu, kalbos galingumu K. Donelaitis išlieka nepraeinančia vertybe ir kaip tik atgimimą žyminčiais „mūsų laikais tautai pradėdas svarbėti“ [3].

Daug dėmesio K. Donelaičiui Vydūnas skiria 1914 m., poeto gimimo 200-siais metais. Tais metais K. Donelaičio vardas Mažojoje Lietuvoje skambėjo ypač dažnai. Sukakties proga jį minėjo ne tik lietuviai, bet ir vokiečiai. Prūsijos lietuviai dar 1913 metais poetą buvo sumanę pagerbti ypatingai – ant Rambyno kalno pastatyti jam paminklą. Šiam reikalui susibūrė komitetas, pradėtos kaupti lėšos, kurių surinkta gana nemažai. Tačiau užėjęs Pirmasis pasaulinis karas šį sumanymą įgyvendinti sutrukdė, ir prie jo daugiau nebebuvo sugrįžta. Nevykusiu bandymu šį sumanymą, po 90 metų jį prisiminus, įgyvendinti galima laikyti 2004 m. pavasarį Bitėnų kapinėse (jose 1991 m. perlaidoti ir Vydūno palaikai) architektų Marijos ir Martyno Purvinų savavališkai pastatytą K. Donelaičiui skirtą juodo marmuro stelą, kuri savo stilistika aštriai disonuoja su kapinaičių erdve ir jose esančiais kukliais tradiciniais antkapiniais paminklais. Negana to, pastatytoje steloje iškaltas įrašas (beje, pažeidžiantis valstybinės kalbos įstatymą, t. y. ignoruojantis jos pirmumą) skelbia akivaizdžią netiesą, kad neva 1914 m. paminklą K. Donelaičiui pastatyti sumanė ir tą sumanymą pradėjo vykdyti vokiečių šviesuoliai. Užtenka pavartyti to meto lietuviškąją spaudą ar vėlesnes publikacijas tuo klausimu, kad labai lengvai identifikuotum tikruosius šio reikalo sumanytojus – Prūsų lietuvius.

Vydūnas pritarė paminklo statymui, apie minėto komiteto veiklą rašė savo *Jaunime*, bet pats šiam komitetui nepriklausė. Šio žurnalo 1913 m. rugsėjo numeryje primena, kad vienas iš pirmųjų apie paminklą kalbėjo žinomas lietuvininkų veikėjas Vokietijos Reichstago deputatas Jonas Smalakys, kad dabar šio reikalo imąsis kunigas

Vilius Gaigalaitis ir išreiškia tikėjimą, kad po kurio laiko paminklas K. Donelaičiui tikrai bus. Išreiškiama viltis, kad paminklo statymas taps lietuvininkus vienijančiu, jų tautinę savigarbą stiprinančiu veiksmu. „Dar ir būtų labai svarbu, kad šio paminklo statymą atsakomieji žmonės padarytų ir iš tikrųjų tautiniu dalyku, o ne kokių išrinktų žmonių,“ – rašoma minėtame *Jaunimo* numeryje. Kartu kiek suabejojama, ar pavyks „didįjį lietuvių skaičių tam sutelkti“, nes K. Donelaitis dar nesąs pakankamai plačiai žinomas ir kol kas labiau rūpįs tik kalbininkams.^[4]

K. Donelaičio 200 m. sukaktis Mažojoje Lietuvoje buvo pažymima gana plačiai. Dauguma tada veikusių lietuviškųjų draugijų jautė pareigą tą sukaktį pagal savo išgales iškilmingiau ar kukliau paminėti. Vydūnas daugumoje tų minėjimų apie K. Donelaitį sakė kalbas. Bene pirmasis sukaktuvinis vakaras 1913 m. gruodžio 31 d. sutinkant Naujuosius, 1914 metus, ir K. Donelaičio gimtadienį vyko Klaipėdoje. Jį parengė čionykštė „Vienybės“ draugija. „Aš pats apie Donelaitį, jo gyvenimą ir raštus papasakojau“,^[5] – informuodamas apie šį vakarą *Jaunime* rašo Vydūnas. Sausio 8 d. Tilžės lietuvių klubas surengė sukaktuvinį vakarą, kurio programos pagrindinę dalį sudarė Tilžės lietuvių giedotojų draugijos dainos bei jos pirmininko Vydūno išsamus pranešimas „Donelaitis – poetas“. Šį pranešimą išspausdino *Prūsų lietuvių savaitraštis* (1914 m. nr. 10, nr. 12, nr. 13, nr. 14). Gražus buvęs ir Katyčių „Vainiko“ parengtas sausio 18 d. įvykęs vakaras, kuriame Vydūnui vėl teko sakyti kalbą. Toje pačioje *Jaunimo* informacijoje apie K. Donelaičio minėjimus išreiškiamas susirūpinimas dėl paminklo statymo komiteto neveiklumo ir dėl visuomenės abejingumo šiam reikalui. Vydūnas kartu paaiškina, jog ir nebūdamas minėtojo komiteto nariu, dirbęs K. Donelaičio atminimo labui ir tą darbą laikęs „labai naudingą tautiniam mūsų judėjimui“. „Tik rodos, kad reikėtų Donelaičio atminimui naudingesnį dalyką statyti, negu bokštas ant Rambyno,“^[6] – matyt turėdamas galvoje tautos kultūros turtinimą ir tautinės savimonės ugdymą pabrėžė Vydūnas. Vėlesniame, 1914 m. vasario, *Jaunimo* numeryje Vydūnas ragina prie K. Donelaičio atminimo įamžinimo prisidėti aukojant ne tik jo paminklui statyti, *bet* ir paremiant besimokantį jaunimą šelpiantį „Jaunimo fondą“. „Gal padarytume tikrą Donelaičio Fondą tuo tikslu,“^[7] – rašo šiuo reikalu Vydūnas.

1914 metais K. Donelaitį Vydūnas pagerbė kiekviename *Jaunimo* numeryje (iki rugsėjo) išspausdindamas po fragmentą iš *Metų*. Kiekvienas fragmentas paprastai buvo susiejamas ar su atitinkamu metų laiku (žiema, pavasariu) ar pritaikomas prie kokios nors laiko aktualijos (pvz., rugpjūčio nr. skelbtas fragmentas susietas su prasidėjusiu karu). Kovo numerio fragmentas spausdinamas greta indų poeto R. Tagorės poemos *Gitandžali* fragmento. Abiejuose fragmentuose, anot Vydūno, išreiškiama toji pati visaapimančios Dievo meilės idėja, nors „ten kalba hindas, nekrikščionis, šišon lietuvis krikščionis“[\[8\]](#).

Ryškiausias Vydūno paliktas K. Donelaičio 200 metų sukaktuvių akcentas – minėtasis Prūsų lietuvių savaitraštyje skelbtas pranešimas „Donelaitis – poetas“ Tilžės lietuvių klube 1914 m. sausio 8 d. Jame K. Donelaitis apibūdinamas kaip poetas iš Dievo malonės, kurio eilės išreiškusios kūrėjo vidinį gyvastį, kuriose lietuvių kalba suskambusi kaip įkvėpta muzika. „Jo žodžiai ir sakiniai yra tarsi gyvybės prisisunkę, (...)“ – konstatuoja Vydūnas. – Jo gabumas yra jo gyvybė, yra širdies ir sielos sąmoningumas. Todėl poetas dalykus tarsi iš jų vidaus pamato ir prasitaria vaizdingai“[\[9\]](#). Ypatingas K. Donelaičio nuopelnas esąs tas, kad jis „lobino“ t. y. praturtino, mūsų kalbą, ir gaila, kad tuo lobinimu nebuvo pasinaudota. Negalime K. Donelaičio „geriau gerbti, kaip puošdami savo kalbą Donelaičio kalbos vaizdingumu,“[\[10\]](#) – sakoma minėtame pranešime. Dar pabrėžiama, kad K. Donelaitis savo poemoje labai teisingai ir giliai atspindėjęs lietuvininkų būrų gyvenimą, jų buitį ir dvasią. Tačiau Vydūnui atrodė, kad tasai kad ir meistriškas atspindėjimas tęsąs sukoncentruotas į paviršinį gyvenimą, į „gyvenimo mažmožius ir menkumus“, bet poetas neturėjęs galios žvelgti į fundamentalesnius „žmonių troškimus, tautos, žmonijos klausimus ir pasiilgimus“[\[11\]](#), todėl esąs perdėtas noras būrų dainių „statyti į didžiųjų pasaulio poetų eilę“, nors „jis yra tikras poetas (...) ir mūsų tautos poetams paveikslas“[\[12\]](#). Būsimos pasaulinės K. Donelaičio šlovės Vydūnas tada dar neįžvelgė.

Pirmojo pasaulinio karo metu K. Donelaitį Vydūnas pristatė lietuvių literatūros apžvalgoje vokiečių kalba rašytoje istoriosofinėje knygoje *Lietuva praeityje ir dabar* [\[13\]](#) bei vokiečių okupacinės valdžios leistame Dešimtosios armijos laikraštyje (*Zeitung der 10. Armee*). Iš šiame laikraštyje skelbtų straipsnių apie Lietuvą buvo sudaryta ir 1918 m.

išleista Lietuvos knyga (Das Litauen-Buch), kurioje išspausdinti ir 5 Vydūno straipsniai. Tarp jų – lietuviškosios raštijos apžvalgai skirtas straipsnis, kuriame kalbama ir apie K. Donelaitį.^[14] Abiejų šių publikacijų dalys, liečiančios K. Donelaitį, iš esmės sutampa, tad ir apie poetą jose pasakyta tas pats. Pirmiausia paneigiamas vokiečių autorių pateikiamose lietuvių literatūros apžvalgose įsigalėjęs tvirtinimas, kad K. Donelaitis iš viso tesąs vienintelis lietuvių poetas ir kad lietuvių literatūra neturinti daugiau kuo pasigirti. Vydūnas parodo, kad po K. Donelaičio esama aukšto lygio kūrinių pateikusių autorių, iš kurių labiau išskiria A. Baranauską, pamini D. Pošką, A. Strazdą, S. Stanevičių, S. Daukantą, M. Valančių, visą eilę aušrininkų, V. Kudirką, kai kuriuos XX a. pradžios rašytojus. Mąstytojas kartu paaikškina, jog K. Donelaičio poema *Metai* savo vaizdingumo, ir išraiškiningumo, kalbos turtingumo ir skambesio dėka nuo tada, kai ją paskelbė L. Rėza, tapo „tuo žodiniu kūrinium, iš kurio paprastai buvo mokomasi lietuvių kalbos“. Ilgainiui poema vis labiau populiarėjusi, vis labiau didėjęs jai dėmesys, vis ryškiau skleidęsis jos grožis ir taip ji tarsi savaime „tapo vieninteliu dėmesio vertu lietuvių poezijos kūrinium“^[15]. Pabrėždamas hegzometro pritaikymo poemoje meistriškumą, poetinių vaizdų išraiškiningumą ir turtingumą, apžvalgos autorius kartu pažymi, kad šiandieniniam išsilavinusiam lietuviui ne visai priimtinas esąs bereikalingas ir gausus vartojimo barbarizmas, ypač slavizmas, „kuriuos buvo galima pakeisti labai gerais nuo seno vartojamais lietuviškais žodžiais“.^[16] Apžvalgoje pakartojama 1914 m. pranešime „Donelaitis – poetas“ išsakyta mintis, kad poemos vaizdavimo objektas penelyg žemiškas ir stokoja ir gilesnės metafizinės prasmės. Šią mintį būtų galima suprasti taip: poeto kuriamoji galia, gebėjimas meistriškai naudotis lietuvių kalbos turtais, joje slypinčiomis didžiulėmis vaizdingumo, raiškos galimybėmis galėjo būti panaudota aukštesniems idealams reikšti. Tačiau ši aplinkybė nesumenkinanti to vaidmens, kurį K. Donelaičio poema atlikusi ir toliau atliksianti lietuvių kalbos įstabumui atsiskleisti, joje jautai tautos gyvybingumo bei kūrybiškumo galiai reikštis. Tas vaidmuo K. Donelaičiu atitekęs pirmajam. Iki jo su lietuvių kalba nieko panašaus nebuvo – „ji pasirodė netikėtai, tarsi iš niekur ir nuostabiai sušvito. Lietuvių kalbai tai buvo gera lemiantis ženklas. Pelenė pasirodė iš tikro esanti princesė“^[17].

Trumpai apie K. Donelaitį Vydūnas užsimena ir savo garsiajame 1932 m. pasirodžiusiame istoriosofiniame traktate vokiečių kalba (lietuviškas vertimas 2001 m.) *Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių (Sieben Hundert Jahre deutsch-litauischer Beziehungen)*. Čia konstatuojama, kad iki tol „lietuviai teturėjo dainas, sakmes ir pasakas, kurias visi kūrė ir kurios visus džiugino, „o Donelaitis buvo pirmasis kūręs lietuvių poeziją“. Kartu pažymima, kad K. Donelaitis net savo laiko vokiečių literatūros kontekste pasireiškęs novatoriškai, nes „Metai“ sueiliuoti hegzametru, „kurio didieji vokiečių poetai iki to laiko dar nevartojo“. Taip pat primenama, kad „mokslininkai iki pat šių dienų šį kūrinį laiko pagrindiniu lietuvių raštijoje“ [18] (paryškinta Vydūno – V. B.).

Aišku, daugiausiai ir konceptualiausiai apie K. Donelaitį Vydūnas pasako paskutinėje savo knygoje *Gyvenimas Prūsų Lietuvoje apie 1770m., kaip jį vaidavo Kristijonas Donelaitis*. Ši po Antrojo pasaulinio karo išleista nedidelė 47 puslapių knygelė buvo skirta tiek vokiškai (vokiečių k. išleista 1947 m.), tiek lietuviškai (lietuvių k. išleista 1948 m.) besimokantiems moksleiviams, kurie kartu su tėvais buvo priversti bėgti iš bolševikų užimamos tėvynės (didžiąja dalimi iš Mažosios Lietuvos) ir rado laikiną ar nuolatinį prieglobstį tuometinėje Vokietijoje. Didžiąją jos dalį sudaro *Metų* atpasakojimas savais žodžiais. Poemos turinys, netgi pasakojimo tonas ir silistika perteikiami gana tiksliai, tačiau visa tai gana subtiliai perleidžiama per filosofinę paties knygelės autoriaus regėjimo prizmę. O pati to regėjimo filosofinė pozicija pateikiama įvadiniame ir baigiamajame autoriaus tekstuose.

Viename iš įvadinių tekstų supažindinama ir su *Metų* radimosi bei publikavimų istorija, parodomas šio kūrinio vaidmuo įsitvirtinant lietuvių kalbai, kaip svarbiausiai tautiškumo raiškos priemonei. Taip pat primenamas K. Donelaičio, kaip poeto, novatoriškumas, nes jis pirmiau negu vokiečių literatūros klasikai F. G. Klopštukas, J. V. Gėtė, F. Šileris hegzametrą pritaikė savo kalbai. „Galėtum manyti beveik, kad [minėtus vokiečių poetus – V. B.] tam skatino tai, kaip Kr. Donelaitis buvo apsireiškęs“, nors tada „apie jo kūrinius nežinojo jo kaimynai ūkininkai lietuviai ir jo draugai kunigai“ [19]. Vydūnas pastebi dar vieną K. Donelaičio sąsają su antikinė graikų kultūra – išraiškingi *Metų* būrų pasikalbėjimai primeną Platono dialoguose pateiktus

pasikalbėjimus, nors gerokai skiriasi tuose pasikalbėjimuse aptariami objektai bei besikalbančiųjų veikėjų bendravimo pobūdis[20]. Priminęs, kokį svarbų vaidmenį žinomumui apie lietuvių tautą ir jos dvasinės kultūros savitumą suvaidino J. G. Herderio dainų rinkinyje *Tautų balsas dainose (Stimme der Voelker in Liedern, 1805)* paskelbtos kelios lietuvių liaudies dainos bei jų panaudojimas J. V. Gėtės kūryboje, o taip pat L. Rėzos 1825 m. išleistas lietuvių liaudies dainų rinkinys, Vydūnas pažymi, kad „lietuviškumas vis garsiau skelbėsi vokiečiams, bet kartu ir plačiau“ nuo tada, kai buvo L. Rėzos paskelbti ir „paskui iš naujo spausdinami“ K. Donelaičio raštai(1818 m. – *Metai*, 1824 m. – pasakėčios). Tarp „iš naujo spausdinamų“ pažymimas Peterburge 1865 m. pasirodęs A. Šleicherio parengtas *Metų* leidimas lietuvių kalba. „Ir pastebėtina, kad taip Donelaitis su savo lietuviškumu skelbtas Rusijoje,“[21] –įvertindamas šio leidimo svarbą lietuviybės įsitvirtinimui tarptautinėje erdvėje rašo Vydūnas. Ne mažiau reikšmingas tuo požiūriu esąs ir 1869 m. Karaliaučiuje pasirodęs G. H. Neselmano parengtas K. Donelaičio raštų leidimas, kuriame tekstai pateikiami ir lietuviškai, ir vokiškai.[22]

Knygoje *Gyvenimas Prūsų Lietuvoje* [...] skirtingai negu kitose K. Donelaičiui skirtose savo publikacijose Vydūnas susitelkia ne tik į poeto kaip pasaulietinės lietuvių poezijos pradininko bei lietuvių kalbos turtingumo, išraiškingumo, vaizdingumo reiškėjo bei jos įtvirtinintojo tautos vartosenoje bei vertingumo atskleidėjo kitataučių akyse nuopelnus, bet ir į idėjinius *Metų* motyvus. Juos mąstytojas susieja su savo paties tautos būčiai aiškinti skirtais filosofiniais postulatais. Į juos remdamasis tiek įvadinėje, tiek baigiamojoje knygos dalyje Vydūnas ryškina savo paties mintį, kad žmogaus būtis yra glaudžiai susijusi su tautos būtimi, su jos pasaulėjauta, doroviniais gyvenimo pagrindais, papročiais, gyvensena. Pati tauta turinti Kūrėjo jai skirtą uždavinį būtis vyksme, todėl niekas negali ginčyti jos teisės į buvimą, kartu ir į to uždavinio vykdymą. Taigi, nei nutautinimas, nei nutautėjimas Dievo akyse yra nepateisinami. Kur to pateisinimo ar pasiteisinimo esama, prasideda žmoniškumo nuosmukis, tvirtina mąstytojas. Vydūno aiškinimu, K. Donelaitis, savo nemirtingoje poemoje pavaizduodamas XVIII a. Prūsų lietuvių valstiečių gyvenimą per metų laikų ciklą, tai akivaizdžiai patvirtinęs. Mat, po XVIII a. pradžioje Prūsų Lietuvoje siautėjusio maro čia buvo atkeldinta nemažai

kolonizatorių kitataučių – vokiečių, šveicarų, prancūzų, kurie į gryną lietuviškąją etnosą išlaikiusių senbuvų gyvenimą įnešė vienokių ar kitokių ne visada išėjusių į gera naujovių. O į gera neišėję tai, kas senbuvius skatino atsižadėti kai kurių savų papročių, kėlė norą kalbėti ne sava kalba ir taip stengtis būti panašesniais į neva civilizuotesniais atrodančius atsikėlusius naujuosius gyventojus. Tokias pastangas, klojusias kelią Prūsijos lietuvių nutautėjimui, lydėjo visokios su dorovės nuosmukiu susijusios negerovės, iš kurių didžiausioji buvusi Dievo duotos tėvų kalbos ir protėvių etninio paveldo negerbimas. Tokios įgimtojo tautiškumo paniekimo apraiškos *Metų* kūrimo laikais jau buvo gana ryškios, ir evangelikų liuteronų pastorius K. Donelaitis nepraeina pro jas, neapsimeta jų nematęs, nelieka joms abejingas. Jis jas traktuoja kaip prasikaltimus prieš Dievą, kaip didelę nuodėmę, kaip visų kitų blogybių ir lietuvininkų ydų šaltinį. Tas blogybes darantiems ir visokiomis ydomis pasižymintiems būrams, kuriuos vadina „nenaudėliais“, poetas negaili aštrių pabarimų ir kritikos. Tą pastebi ir Vydūnas: „Donelaičio raštuose ir labai prasiveržia negeros lietuvių ypatybės, visokios nedorybės, kad skaistusis lietuviškumas pasilieka lyg jau už jų“[\[23\]](#). Tarsi sekdamas K. Donelaičiu, negailestingos pajuokos ir aštrios kritikos savanoriškai vokiečiųjantiems lietuvininkams savo komedijose negaili ir pats Vydūnas. Tačiau ir pro visą lietuviuose pasireiškiantį negatyvą mąstytojas ir dramaturgas aiškiai išvelgia tautiškai nuspalvintą jų taurų žmoniškumą. Tą galima, anot jo, išvelgti ir K. Donelaičio kūryboje, kuri „ne vien skelbė lietuviškumą apskritai, bet leido ir numanyti, koks malonus, koks žmoniškas yra esmiškasis lietuviškumas“[\[24\]](#). Vydūnas jau gyveno Prūsų lietuvių nutautinimo ir nutautėjimo apogėjyje ir savo kultūrine veikla stengėsi švelninti jos padarinius, iš kurių skaudžiausias jam, kaip ir K. Donelaičiui, atrodė nutaustančiųjų tėvynainių dorovingumo nuosmukis, akivaizdus žmoniškumo sumenkėjimas. Todėl K. Donelaitis jam atrodė kaip jo pirmtakas, kuris dar XVIII amžiuje įspėjo ne tik apie lietuvininkų nutautėjimo grėsmę, bet ir apie tai, kokios negatyvios gali būti to nutautėjimo pasekmės žmoniškumui. Tiek K. Donelaičiui, tiek Vydūnui žmogaus išlikimas tautoje reiškė ir tikrojo žmoniškumo savyje išlaikymą bei puoselėjimą. Literatūrologas Darius Kuolys K. Donelaitį apibūdina kaip lietuvininkų dvasinio atsparumo prieš nutautinimą ugdytoją. *Metai*, anot jo, esąs „politinio pobūdžio tekstas, turintis aiškiai išdėstytą tautinio ir kultūrinio pasipriešinimo programą. Visą kūrinį yra persmelkusi tautos likimo ir išlikimo idėja“[\[25\]](#). Žinoma, toji

pasipriešinimo programa buvo nors ir aiški, bet neišplėtota ir labai paprasta – tiesiog išlaikyti savo papročius, kalbą, tapatybę. Aktyvios kovos, tiesą pasakius, čia ne tiek daug, nors pats išlikimas tuo, kuo gimei esant tam nepalankioms sąlygoms yra irgi ne tiek mažai. Vidinę to išlikimo galią lietuvininkui padėjo palaikyti protestantiškasis tikėjimas, mokęs jį su Dievu bendrauti ta, kalba, kurią Jis užgimstančiam žmogui davė. Todėl, kaip pastebėjo Vydūnas, tautiečių religingumas irgi buvo labai svarbus K. Donelaičio ne tik kaip pastoriaus, bet ir kaip lietuvybės saugotojo, rūpestis. O grįžtant prie minėtosios tautinio pasipriešinimo programos, reikia pasakyti, jog ją išsamią ir konceptualiai giliai pagrįstą sukūrė ir visu savo plačiašakiu aktyviu kultūrininko veikimu tik jau XX amžiuje įgyvendino būtent Vydūnas. Tosios programos išeities pozicija tiek K. Donelaičiui, tiek Vydūnui iš esmės ta pati – vidinis, dvasios galia grįstas žmogaus atsparumas bet kokiai prievartai. Tik K. Donelaičio būriui paprasčiausiai tereikėjo neapsileisti, neužsileisti įžūliam kolonistui, būti elementariai padoriam, pamaldžiam, netapti „nenaudėliu“ ir laikytis dar gyvų senovės papročių, kad tasai dar savaimė tebesilaikantis atsparumas neprapultų. *Metų* autorius savo ganomąsias avelas to ir moko. Po poros šimtų metų kaip toks mokytojas tarp lietuvininkų atsiranda ir Vydūnas. Tik dabar viskas gerokai pažengę į priekį ir sąlygos visai ne tokios, kokios buvo K. Donelaičiui Tolminkiemyje klebonaujant. Dabar išsijuosus metodiškai vykdoma vos ne prievartinė lietuvininkų ir kitų tautinių mažumų germanizacija, spartūs civilizacijos tempai ir ekonominiai procesai beveik nesustabdomai spartina savanorišką būrų palikuonių nutautėjimą. O jo gimdomos pasekmės – iš esmės tos pačios, dėl kurių sielojosi būrų ganytojas, tik didesnio masto ir gerokai skaudesnės: atvira, kartais net ciniška panieka tiek gimtajai kalbai, tiek kitoms tradicinėms vertybėms, savo etninės kilmės, netgi tėvų gėdijimasis, kartais ir išžadėjimas, kitokios dorovinio nuosmukio apraiškos, netgi gerokai padidėjęs nusikalstamumas. Tautinio identiteto išlaikymas tokiomis sąlygomis darosi ypač sunkus. Tad ir paprastos donelaitiškos tautinio išlikimo programos dabar jau nebepakanka. Reikia kitokios, ir Vydūnas ją sukuria. Po keliolikos metų tos programos – kūrybinės, švietėjiškos, teatrinės, muzikinės veiklos – įgyvendinimo, turėdamas galvoje ne tik savo, bet ir kultūrinės veiklos bendražygių veikimą mąstytojas galės pelnytai pasididžiuoti, kad „yra be abejonės daugiau gyvų lietuvių dabar kaip pirm 17 mt., man prasidedant dirbti“[\[26\]](#). Per tą mąstytojo nurodytą 17 metų laikotarpį Mažojoje Lietuvoje ne tik

padaugėjo susipratusių lietuvių, bet labai suaktyvėjo jų kultūrinis gyvenimas, steigėsi lietuviškos draugijos, ypač aktyviai ėmė reikštis jaunimas. Visa tai dėjosi vykstant intensyviai germanizacijai, dėl ekonominių sąlygų daugeliui mažiau sąmoningų Prūsijos lietuvių nutautėjęnt savanoriškai, o ir mokylose tada *jau* nebebuvo mokoma lietuviškai nei skaityti, nei rašyti. Jeigu *Metų* būrai gyveno tik pradėjusiomis lietuviškumui sunkėti sąlygomis, tai Vydūno amžininkai *jau* gyveno pačiomis ekstremaliausiomis lietuvybei sąlygomis. Vydūno programa ypatinga dar ir tuo, kad joje nebegalėjo būti tenkinamasi tik išlikimu, nes baigiantis XIX ir prasidėjus XX amžiui tautos išlikimui nebeužteko jos žmonėms vien kalbėti savo kalba ir laikytis tėvų papročių. Išliekančiai tautai reikėjo modernėti, prisitaikyti prie dinamiškai besikeičiančio pasaulio, reikėjo ne tik būti, bet ir keistis, kurti, tuo kūrimu rodyti savo gyvybingumą. Vydūnas kūrė ir įgyvendino būtent tokią tautos išlikimo programą, išdėstyta filosofiniuose traktatuose *Mūsų uždavinys*“, *Tautos gyvata*, draminiiais vaizdais išreikštą trilogijoje *Amžina Ugnis*, misterijoje *Jūrų varpai*, tragedijoje *Pasaulio gaisras*, švietėjiškai propaguotą savo paties leistuose žurnaluose *Šaltinis*, *Jaunimas*, *Naujovė*, *Darbymetis*, praktiškai įgyvendintą koncertine bei teatine Tilžės lietuvių giedotojų draugijos veikla.

Sau artimą K. Donelaičio pasaulėžiūros bruožą Vydūnas įžvelgia ir pietizmo dvasia dvelkiančiuose būrams skirtose poeto religiniuose pamokymuose, kuriuose pabrėžiamas ne išorinis parodomasis pamaldumas, o tiesioginis žmogaus ir Dievo santykis, kurį mąstytojas vadina gyvuoju tikiškumu. „Bet kaip labai reikšminga žmogaus taurėjimui, Kr. D. skelbia gyvąjį tikiškumą, – rašo Vydūnas. – Kur toks yra, čia žmogus visame, kas tenka patirti, kas vyksta, mato Viešpaties Dievo valią, malonę ir galią. Žmogus turi Jam atsiduoti ir visa, kas jam gyvenime tenka, priimti kaip Dievo duota“^[27]. Tokiu K. Donelaičio parodytu žmogaus santykiu su Dievu, anot Vydūno, „apsireiškia pats lietuviškumas“. Toks lietuviškumą išreiškias tikėjimas rodo, kad „ir tuo laiku, kada lietuviai dar nebuvo pažinę krikščioniškus tikybos mokslus, tikibiniai jų išmanumai pralenkė toli ir krikščioniškų tautų nuomones“^[28]. Kaip ryškų K. Donelaičio užčiuoptą ir iškeltą lietuvių valstiečio religinį atspalvį turintį bruožą Vydūnas nurodo jo iš esmės panteistinį santykį su gamta. Poetas žmogų matąs „viduje pačiame gamtos gyvenime ir jo vyksmuose. Jam atrodo žmogaus gimimas, augimas, brendimas, vytimas ir išnykimas

visai panašus į tą, kuris darosi augmenijoje ir gyvijoje (...). Dažnai Kr. D. primena, kaip labai naudingos yra visos šio gyvenimo sritys vienos kitoms, bet ir tai, kaip augmenija ir gyvija iš žmogaus laukia visokio padėjimo. Todėl žmogus ir turėtų visa, kas gyva, pasitikti tauriausiu žmoniškumu“[\[29\]](#). Toks K. Donelaičiui priskirtas žmogaus ir gamtos santykio apibūdinimas iš esmės sutampa su paties Vydūno filosofijoje pateiktu šio santykio apibūdinimu, aiškiai išreiškiančiu panenteistinę mąstytojo nuostatą. Žmogus, pagal šią nuostatą, yra iš gamtos išaugusi ir ją praaugusi dvasinė esybė, bet savo kūniškumu tebebūnanti joje, talpinanti savyje tiek augmeniškumą, tiek guvūniškumą. „Vis dėlto svarbu žmoniją priskaityti gamtai, – aiškina Vydūnas, – visam jos gyvenimui. Nereikėtų nepagrįsta nuomone aptemdyti santykį viso to, kas esti, atskirą su visata. Tas santykis nėra suardomas. Ir žmogus yra visatos, yra gamtos dalis. Jis jai priklauso“[\[30\]](#).

Paprašytas žinomo Prūsijos lietuvių veikėjo Erdmono Simonaičio, aptariamąją knygėlę apie K. Donelaitį Vydūnas rašė moksleiviams, tačiau jos rašymo tikslas buvo platesnis: padėti susitelkti karo audrų iš Tėvynės išblokštiems tautiečiams, sustiprinti jų tikėjimą tautos ateitimi, jai neabejotinai sugrįšiančia laisve, dėl kurios ir pačiomis sunkiausiomis aplinkybėmis būtina išlaikyti savąjį tautiškumą. Deja, tokią savo misiją ši knygėlė vargu ar bus atlikusi, nes išėivijoje, matyt, mažai kas ją pastebėjo. Apie tai galima spręsti iš to, kad jos net nepamini apie K. Donelaitį rašiusieji išėivijos literatūrologai ar kiti autoriai, nors pats Vydūnas jų darbuose apie būrų poetą minimas gana dažnai, neretai cituojami kiti jo veikalai ar straipsniai.[\[31\]](#) Tačiau prie jos dera sugrįžti ir šiandien, nes ji nėra praradusi savo švietėjiškos vertės ir gali padėti geriau suvokti K. Donelaičio nemirtingojo kūrinio prasmę, istorinį bei dabartinį aktualumą. Tokį suvokimo poreikį kaip tik ir skatina didžiojo lietuvininkų būrų poeto 300 metų gimimo sukaktis. Šiai sukakčiai Vydūno draugija abu šios knygos variantus – lietuviškąjį ir vokiškąjį – fotografuotinu būdu išleido pakartotinai.

[\[1\]](#) Vydūnas, Raštai, t. 1, Vilnius: *Mintis*, 1990, p. 192.

[\[2\]](#) Ten pat, p. 193.

[3] Ten pat.

[4] Vds., Apžvalga, In: *Jaunimas* (Tilžė), 1913, rugsėjo nr., p. 14 – 15.

[5] Vds. Iš dabarties, In: *Jaunimas* (Tilžė), 1914, sausio nr., p. 15

[6] Ten pat.

[7] Vds. Iš dabarties, In: *Jaunimas* (Tilžė), 1914, vasario nr., p. 19.

[8] Kristijono Donelaičio atminimui, In: *Jaunimas* (Tilžė), 1914, kovo nr., p. 7.

[9] Vydūnas, Žvilgis į gyvenimo gelmes.II. Kultūra – gyvenimo kūrimo tęsinys, Klaipėda, 2008, p. 178.

[10] Ten pat, p. 179.

[11] Ten pat, 174.

[12] Ten pat, p. 180.

[13] Vidunas W. St., Litauen in Vergangenheit und Gegenwart, Tilsit: *Verlag „Lituania“*, 1916, S. 96 – 97. Ši knyga 1916 m. Ženevoje buvo išleista prancūzų k., 1919 m. Vilniuje lenkų k., 1921 m. Vilniuje rusų k. Vokiškąjį jos variantą fotografuoti būdu 2013 m. naujai išleido Vydūno draugija.

[14] Vidunas W. St., Litauisches Schrifttum, In: *Das Litauen-Buch. Eine Auslese aus der Zeitung der 10. Arme*, o.O., 1918, S. 42-44.

[15] Vidunas W. St., Litauen in Vergangenheit und Gegenwart, S. 97.

[16] Ten pat.

[17] Ten pat.

[18] Vydūnas, Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių, Vilnius: *Vaga*, 2001, p. 402.

[19] Vydūnas, Gyvenimas Prūsų Lietuvoje apie 1770 m., kaip jį vaizdavo Kristijonas Donelaitis. Išleido Vydūno draugija, Kaunas: "*Print easy*", 2014, p. 8.

[20] Ten pat, p. 13.

[21] Ten pat, p. 9.

[22] Ten pat, p. 10.

[23] Ten pat.

[24] Ten pat.

[25] Darius Kuolys, Laimei, Donelaitis. Prieiga internete: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2014-01-01-darius-kuolys-laimei-donelaitis/112178/p.4>. Žiūrėta 2014 03 19.

[26] Jaunimas (Tilžė), 1921, gruodžio nr., p. 12.

[27] Vydūnas, Gyvenimas Prūsų Lietuvoje....., p. 11.

[28] Ten pat, p. 12.

[29] Ten pat, p. 11.

[30] Vydūnas, Sąmonė, Vilnius: *Vaga*, 2013, p. 85.

[31] Žr. Egzodo Donelaitis: Lietuvių išeivių tekstai apie Kristijoną Donelaitį, Vilnius: *Aidai*, 2001, 528 p.